

КУЛЬТУРА АВТОНОМІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК УЧАСНИКА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

І. Ю. Мосякова, директор Центру творчості дітей та юнацтва «Шевченківець» міста Києва, кандидат педагогічних наук, заслужений працівник освіти України докторант МДПУ ім. Б. Хмельницького mosyakova@ukr.net

Анотація. У статті розкрито явище культури автономізації особистості, наведено роздуми про її протилежність контркультуру гетерономізації. Автор наголошує на необхідності здійснення реформ, що пов'язані із зміною управління у демократичній країні. Автор розкриває питання щодо необхідності запровадження руху за автономізацію, яка має змінити процеси прийняття рішень на різних рівнях – всеукраїнському, регіональному, місцевому тощо. Доведено, що культуру автономізації особистості у закладах позашкільної освіти можна виявляти через діяльність органів самоврядування (учнівське, батьківське, педагогічне та ін.). На прикладі еколого-натуралістичного напрямку автор показує, яким чином представникам органів учнівського самоврядування можна проаналізувати освітній процес для подальшого впровадження кращих освітніх практик.

Ключові слова: автономізація; управління; позашкільні заклади освіти; менеджмент.

Постановка проблеми. В Україні поступово модернізується система позашкільної освіти. На сьогодні вона спрямована на оволодіння різноманітними компетентностями і має забезпечувати підготовку до творчого вдосконалення громадян. Перетворення у позашкільлі повинні відповідати принципам громадянського суспільства, в основі яких лежать принципи демократії. Цінності демократії – пріоритет прав і свободи людини, рівність, гласність тощо. В такий спосіб від закладів позашкільної освіти важливим є розуміння про те, що людина, яка виховується, має бути спрямована на розширення знань, вмінь, досвіду, що у майбутньому дозволить змінювати матеріальні умови у житті, створювати нові цінності, збагачувати загальний рівень культури тощо. Окреме місце у структурі загальної культури особистості займає культура автономізації, на яку спрямоване наше дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз публікацій із освітнього менеджменту в Україні, так і інших країнах, доводять, що ця галузь є молодою, адже до недавнього часу підготовка управлінців для освітніх закладів не здійснювалася. Аналіз концепцій свободи у менеджменті представлено у роботах таких вчених, як А. Грудзінські, А. Сулич [5], Д.Меле, Дж. Поувер [6], А. Шадрін [7] та ін. Аналіз цих та інших робіт доводить, що серед сучасних організацій та установ наявна тенденція до впровадження різних методів управління, що засновуються на свободі, хоча у деяких випадках таке впровадження є не повністю усвідомленим. Автори вказують, що такий тип менеджменту має свої недоліки та переваги, але в цілому

існує твердження про те, що «свобода в управлінні створює нові можливості та сприяє розвитку та еволюції» [5, с. 12]. Також наголошується і на іншій стороні: «на даний момент свобода в управлінні не вважається такою, що процвітає, через складність поняття та характеру людей» [5, с. 12]. Тобто, ефективність освітнього менеджменту, що засновується на автономії, свободі, має розглядатися, враховуючи ситуацію у кожному закладі.

В Україні питанню автономії закладів освіти, її академічних свобод присвячено дослідження, що стосуються вищих закладів освіти. Існують публікації, які розкривають поняття, принципи, класифікацію автономії (Н. Мяловицька, Р. Єнгібарян та ін.).

Сучасні керівники із досвідом роботи у своїй більшості є педагогами, які виявляли лідерські якості, організаторські здібності. Але прийняття ними рішень, здійснення освітнього менеджменту відбувалося відповідно інструкцій органів управління освітою. Така система управління, де лідери освіти не могли приймати рішення, впливати на них, часто була неефективною, і нові методи управління, зокрема, впровадження самоврядування (учнівського, педагогічного, батьківського) не отримувала підтримки.

Метою статті є дослідження культури автономізації особистості учасника як освітнього процесу в закладі позашкільної освіти, виявлення її можливостей для покращення освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Одним із завдань закладу позашкільної освіти є розвиток загальної культури учасників освітнього процесу. Учасники мають бути здатними бачити і творчо розв'язувати різні питання, у тому числі і ті, що пов'язані із самостійним творенням нових правил для покращання якості життя. У цьому контексті увагу потрібно приділити підвищенню рівня знань про культуру автономізації на рівні, насамперед, особистісному. Відповідно статті 19 Закону України «Про позашкільну освіту» учасниками освітнього процесу в закладі позашкільної освіти є «вихованці, учні, слухачі; директор, заступники директора закладу позашкільної освіти; педагогічні працівники, психологи, соціальні педагоги, бібліотекарі, спеціалісти, які залучені до освітнього процесу; батьки або особи, які їх замінюють; представники підприємств, установ, організацій, які беруть участь у здійсненні освітнього процесу» [2]. У цих учасників, відповідно, є свої інтереси, позиції стосовно того, яким вони бачать себе у освітньому процесі, яких навичок хочуть набути для того, щоб бути відповідальними і вільними громадянами демократичної країни.

Культура, її види і форми є здобутком цивілізації людства. Будь яку культуру можна розглядати через призму загальної культури людства і в системі найрізноманітніших культур (як позитивних, так і негативних культур) з орієнтацією на основні тенденції розвитку людини у суспільстві.

Культура автономізації особистості за своєю формою відноситься до духовної культури, адже така культура розвивається завдяки розуму і почуттям людини, вона підтримується через спілкування, має свої традиції, міфи, символи,

певний обсяг знань, святкові дати. Наприклад, 21 листопада – День Гідності і Свободи. Для формування культури автономізації особистості цей день слід відзначати як свято, адже гідність людини, її свобода лежать в основі життя людини. Складно уявити, що бажання бути нікчемним і залежним є природним для людини. Але все ж таки існують люди, які відчують належність до девіантної культури, контркультури, і є прихильником її взірців.

Якщо говорити про культуру автономізації, то можна вказати й на її протилежність – контркультуру гетерономізації, яка нав'язується завдяки розуму і почуттям іншої людини і також має певні символи, обряди, міфи, певний обсяг знань і реалізується через ті види діяльності, які диктуються іншими людьми. В основі контркультури гетерономізації – підпорядкування авторитарним, диктаторським режимам управління, вона отримує розвиток тоді, коли людина віддає власну свободу іншій людині або обставинам, керується нормами поведінки, що нав'язані зовні. Воля людини, яка є прихильником гетерономної контркультури, не є вільною. Людина, що прагне бути підкореною, керується розумом і почуттями іншої людини, їй зручно тоді, коли за неї вирішують, які якості їй потрібно розвивати, які дії їй потрібно робити для того, щоб задовольнити фізіологічні потреби. Е. Фромм у книзі «Втеча від свободи» вказує на те, що людина потребує задоволення фізіологічних потреб та уникнення моральної самотності. Поняття свободи, за вченим, змінюється у людини в залежності від ступеня її усвідомлення самої себе як незалежної та окремої істоти. Людині важливо, коли вона не відчуває самотності і тривоги, але не лише підкорення може надати їй це. Коли людині необхідно подолати почуття безсилля та самотності, як вказував Е. Фромм, перед нею відкриваються два шляхи. Перший шлях веде до «позитивної» свободи. Це виражається через спонтанні зв'язки зі світом через любов і працю, через прояв своїх чуттєвих, інтелектуальних та емоційних здібностей. Людина набуває єдності з іншими людьми, зі світом, із собою і водночас не відмовляється від незалежності. Другий шлях, на думку Е. Фромма, це відмова від свободи для подолання своєї самотності: «це просто втеча з нестерпної ситуації, у якій не можна жити далі» [4, с. 79].

Культура автономізації особистості учасників освітнього процесу закладу позашкільної освіти може розкриватися через такий вид діяльності, як самоврядування. Зазначимо, що самоврядування в Україні тільки набирає обертів, вибудовується нова філософія прийняття рішень, зокрема тих, що стосуються освітнього менеджменту.

Залежно від того, хто розвиває культуру автономізації, у позашкільному закладі освіти можна розрізнити її рівні відповідно до учасників освітнього процесу. Так, учнівське самоврядування (вихованці, учні, слухачі закладу позашкільного закладу освіти) можна умовно віднести до одної із складових культури автономізації. Наступна складова – органи самоврядування працівників закладу освіти (директор, заступники директора закладу позашкільної освіти; педагогічні працівники, психологи, соціальні педагоги,

бібліотекарі, спеціалісти, які залучені до освітнього процесу). Ще одною складовою є органи батьківського самоврядування (батьки або особи, які їх замінюють), і четвертою складовою можуть бути інші органи громадського самоврядування учасників освітнього процесу (представники підприємств, установ, організацій, які беруть участь у здійсненні освітнього процесу). Тобто, ми маємо чотири основних елементи, де кожний учасник освітнього процесу, у залежності від того, яку функцію він виконує, по-різному виявляють культуру автономізації у закладі позашкільної освіти.

Питанню розвитку учнівського самоврядування у закладах позашкільної освіти присвячено один з розділів Додатку до Листа МОН України від 17.08.2021 №1/9-414 «Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти у 2021/2022 навчальному році» [3]. Зокрема, у даних рекомендаціях вказується на те, що формування громадянської самосвідомості учнів, їх соціальної активності проводиться через розвиток органів учнівського самоврядування. Сьогодні в закладах позашкільної освіти здійснюється координація учнівського самоврядування, на базі таких закладів відбувається збори лідерів, де представники учнівського самоврядування діляться досвідом. Важливим є їх робота із ініціювання різних проектів, акцій, різноманітних ініціатив. Тобто, ми бачимо, що для виявлення культури автономізації в учнів потрібно здійснювати різні види діяльності, що спрямовані на творення добра. Метою кожної акції, заходу має бути сприяння добрим справам, а не лише об'єднання заради втечі від свободи.

У методичних рекомендаціях підкреслено, що така робота учнівського самоврядування уможливорює навчання здобувачів позашкільної освіти стосовно процесів ухвалення рішень на різних рівнях – регіональному, місцевому тощо: «Через органи дитячого самоврядування в закладах освіти впроваджується багато проектів щодо попередження булінгу в учнівському середовищі, проводиться профілактична робота з проблем подолання домашнього насильства, протидії торгівлі людьми, жорстокого поводження з дітьми тощо. При облдержадміністраціях, районних радах, територіальних громадах на демократичних засадах створюються дорадчі органи з числа лідерів учнівського самоврядування» [3, с. 12]. Ми бачимо, що ці види проектів спрямовані на реалізацію етичних ідей, що розвивають суспільство і, відповідно, навчають протидії творення зла.

Також для розвитку культури автономізації особистості здобувача позашкільної освіти доцільним буде відкриття гуртків, що розвивають лідерські якості, підсилюють громадянську позицію учнів тощо. Звернемо увагу й на те, що у таких закладах рекомендовано «проводити онлайнчеленджі для обміну творчими відеозверненнями, презентувати власну діяльність, ділитись досвідом співпраці з органами місцевої влади з питань участі дітей у прийнятті рішень на рівні громади» [3, с. 12].

Особистість, яка реалізує себе в діяльності органів учнівського самоврядування, тільки починає вrostати у культуру автономізації, тобто, від

того, як така особистість буде діяти, як буде проявляти прагнення до свободи, самоуправління, у значній мірі буде залежати майбутнє того або іншого напрямку. Наприклад, представники учнівського самоврядування можуть проаналізувати, як навчаються учні у еколого-натуралістичному напрямі. Тут можна поставити декілька запитань.

1. Чи дійсно даний напрям задовольняє освітні потреби учнів?
2. Чи цікаво їм оволодіти знаннями про навколишнє середовище?
3. Чи дотичне учнівське самоврядування до процесу формування екологічної культури особистості?
4. Який досвід педагогів позашкільного закладу освіти щодо розв'язання екологічних проблем є важливим для учнів?
5. Чи замислюються взагалі над екологічними проблемами учні?
6. Яким чином залучаються до практичної природоохоронної роботи учні та слухачі?
7. Чи враховується бажання і інтереси учнів в опануванні новими компетентностями, наприклад, у різних галузях сільського господарства?
8. Чи проводиться співпраця учнівського самоврядування із громадськими молодіжними організаціями у рамках екологічної політики?

Відповіді на ці та інші запитання дозволять здійснити рефлексію і у подальшому змінити на найкраще освітній процес. Отже, ми наголошуємо на проведенні конкретних заходів, що будуть сприяти новим дитячим ініціативам, проведенні рефлексії, що буде сприяти зростанню рівня культури автономізації.

Ключова роль у підвищенні культури автономізації проявляється у діяльності представників органів самоврядування працівників закладу освіти (педагогічна рада закладу). Від них залежить, яким чином буде відбуватися творення особистості молодої людини, виховання, якими будуть форми занять, чи буде враховано індивідуальні потреби учнів (слухачів), як саме буде проводитися взаємодія між учасниками освітнього процесу у закладі позашкільної освіти тощо. Наведемо з цього приводу таку думку: «Автономізація діяльності установи чи закладу поряд із передачею управлінських повноважень передбачає і передачу відповідальності за результати діяльності, які досягнуто на підставі реалізації цих повноважень. Автономізація передбачає високий фаховий рівень місцевого менеджменту, його готовність до прийняття досить часто непопулярних управлінських рішень, а також, що найголовніше, його готовність брати на себе відповідальність за результати прийнятих рішень» [1, с. 5].

Зазначимо, що поняття «автономізація» в управлінні дуже часто стоїть поряд із поняттям «відповідальність». Підкреслимо, що автономізацію особистості як учасника освітнього процесу можна трактувати по-різному, адже за своєю природою кожна організація, кожний заклад позашкільної освіти є унікальним. Оскільки освітній менеджмент, і, зокрема, менеджмент позашкільної освіти знаходиться на стадії розвитку, дуже складно мати чіткі позиції у визначенні кола основних понять, що належать до культури автономізації особистості. Тим

не менш, ми бачимо основні риси культури автономізації, а саме: освітнє лідерство, відкриття нових законів, творення нових правил, самокерівництво, самоконтроль, гармонія між потребами педагогічних працівників та вихованців та батьків (або осіб, що їх замінюють), самомотивація, ризик тощо. Культура автономізації особистості на рівні педагогічних представників, представників адміністрації закладу – це можливість спільного ухвалення управлінських рішень, вміле використання ресурсів (часових, людських, матеріальних), інноваційне мислення, що виникає на основі особистого мислення, рефлексії щодо конкретного напрямку закладу позашкільної освіти.

Саме тут з'являються переваги управлінської свободи, до яких А. Грудзінські, А. Сулич відносять: «а) процес прийняття рішень займає менше часу, оскільки керівнику не потрібно чекати затвердження рішення, і, як наслідок, поставлені завдання можна було б виконати за коротший термін; б) вільний доступ до ресурсів, необхідних для досягнення цілей, також дає можливість скоротити час виконання завдань; в) можливість розвитку менеджера може виявити більш цінного працівника, чії реалізовані рішення приносять користь компанії; г) вдало підібраний вид комунікації дозволить керівнику, як і рядовим працівникам, більш ефективно виконувати роботу; д) для великих корпорацій це можливість впорядкувати та прискорити виконання щоденних і простих завдань, оскільки не буде потреби координувати кожен день» [5, с. 7].

Можемо вказати і на значення зростання культури автономізації у представників органів батьківського самоврядування. Саме батьки, їх свідомість, їх почуття та любов до дітей, які відвідують заклад позашкільної освіти, зацікавлені у виборі їх дітей того або іншого напрямку. Важливо, щоб батьки були обізнані із тим, що вони можуть активно впливати на освітній процес у закладі позашкільної освіти за допомогою прийняття рішень на батьківських зборах, через впровадження рішень створеної піклувальної ради, батьківської громадської організації тощо.

Висновки. Отже, культура автономізації особистості може розвиватися у закладах позашкільної освіти на декількох рівнях. Важливим є бажання учасників освітнього процесу реально користуватися правами у сфері прийняття рішень, а також мати можливість активно впливати на процеси управління. Кожна особистість, що має можливість впливати на освітній процес, має знати про лідерські якості, громадянську позицію, що допоможуть творити добро для суспільства і протидіяти злу. На пошук напрямів удосконалення роботи закладів позашкільної освіти у сфері виявлення культури автономізації спрямовано перспективу нашого дослідження.

Список використаних джерел

1. Автономія як шлях до ефективного менеджменту школи. Методичні рекомендації. / Сеїтосманов А., Фасоля О., Мархлевські В. — Київ, 2019. — 47 с.
2. Про позашкільну освіту: Закон України № 2120-III від 07.12.2000. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 46, ст.393.

3. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти у 2021/2022 навчальному році / Додаток до Листа МОН України від 17.08.2021 №1/9-414. 19 с.

4. Фромм Є. Бегство от свободы. Москва: Изд-во Биг-Пресс, 2012. 212 с.

5. Grudziński, A. and Sulich, A. Concept of Freedom in Management. 4th International Business Administrative Sciences Student Conference IBASSC 2019. pp. 4-15.

6. Melé, D. and Rosanans, J.M. Power, Freedom and Authority in Management. Philosophy of Management, 2013. Vol. 3 №. 2, pp. 35–46.

7. Shadrin, A. The problem of freedom in the theory and practice of organization management. Problems of Theory and Practice of Management, 2005. Vol. 8. pp. 34-45.